

Андрій Кокотюха

ВТІКАЧ ІЗ БРИГІДОК

Харків
«ФОЛІО»

**Львів, жовтень 1916 року,
«Приют для хворих і виздоровців УСС»,
вулиця Петра Скарги¹**

«Я зроблю це, і вже ніхто мене не зупинить...»

Написавши речення, Захар відкинувся на вигнуту спинку рипучого віденського стільця. З такої відстані, ще й при тьмяному світлі газової лампи, він уже не міг читати. Хоча вважався в полку одним із кращих, якщо не кращим стрільцем. Після бою при Стрипі², коли сотня закріпилася на здобутих позиціях, а в донесеннях командири навипередки рапортували — росіян зупинено, про Ладного ходили спершу чутки, потім — легенди. Січовик не спростовував нічого, хай говорять що хочуть. Чим фантастичнішими будуть історії, тим швидше їх дізнаються у Львові.

Це потішить Оксану: чоловік — герой.

Оксана.

Викинути її з голови Захарові не вдавалося, що б не робив. Навіть пити почав тут, у притулку, хоч пиятики не віталися. Та героя не чіпали скільки могли. Його сум-

ну історію тут знали всі, включаючи пані Косакевичеву³, тому обмежувалися виховними розмовами, і то ними не набридали. Згодом, коли заливатися до нестями набридало самому, Ладний дізнався — управителька наказала не звертати на нього уваги. Пояснивши свою тактику: «Хлоп дорослий. На війні знав, що має робити. Напевне, й тепер робить що має. Дайте час, оклигає, усе минеться».

Наче у воду гляділа, хоч не до кінця вгадала.

Захар оклигав, привів себе в порядок й знову виглядав, мов намальований. Проте нічого не минулося. Спробував інший спосіб — порадили колеги, які пережили те саме. Але повії теж не послабили біль. Навпаки, після полегшень накочувала огида. Вояк, котрий годував вошей в окопах та вибирався з бою по розірваних снарядами частинах тіл бойових побратимів, не міг пояснити собі її природи.

Коли знудило вперше, просто на несвіже, просякнуте чужими секретами простирadlo, чорнява, з маленькими грудями дівуля сахнулася. Потім — істерично зареготала, вирішивши: черговий п'яний. Без кількох таких полюбовників не минає робочого тижня, ото б натовкти їх у власну гидоту писками, мов цуценят... Дівка не стрималася, вилила на нього весь накопичений гнів. Ладний незграбно вдягнувся, кинув, не дивлячись на сильно намальоване лице, гроші на стіл, швидко пішов геть, ледь стримавшись, аби не залити ганьбу й сором у найближчому барі.

Але пережитий тоді сором не прогнав болю.

«Я тримався довго. Хотів відтягнути це рішення, думав — усе минеться. Пробачте, побратими, ваш герой виявився слабким. Бо витерпіти можу все, окрім зради. Є лише один спосіб позбавити себе болю — постріл».

Написавши махом ще кілька речень, Захар зупинився, аби перечитати. Виклад думок на папері давався йому не-

легко, краще вголос сказати. Проте за час, що минув, Ладний переконався: навіть палкі й щирі слова нічого не означають. Здавалося, замерзають на крижинки під холодним поглядом тієї, заради якої хотів лишитися живим у військовому пеклі, під кулями, гранатами й снарядами.

Вставши з-за хисткого столу, Захар підійшов до вікна, закурив. Вид із його маленької кімнатки відповідав настрою: сіра глуха стіна. Чим далі у вересень, тим коротшими ставали дні, тож по шостій уже повільно насувалися сутінки. Нині зранку бризнув рідкий дощик, потім місто огорнула мряка, по обіді Львів став імлистим.

На людях Ладний тримався так, ніби тут, у стрілецькому притулку, нарешті знайшов спокій. Насправді самотність обтяжувала. Раніше, весною, розраду знаходив у візитах до доктора Франка⁴. Власне, з газетярами Захара познайомив сам Іван Якович, ще й за незвичних для стрільця обставин: охоплений тугою, не знаючи, чим себе зайняти, Ладний почав писати вірші.

Раніше не відчував такого потягу, бо захоплювався природничими науками, до війни вивчав хімію і записався в легіон⁵, залишивши навчання. Деякі його студентські товариші багато читали й самі бавилися римунням рядків, Захар навіть кепкував із них, щоправда — по-доброму, швидше від нерозуміння. Будучи від народження раціональним, не розумів сенсу поетичних вправ. Хоча коли в його житті з'явилася Оксана, вирішив привернути її увагу в такий самий спосіб, як це робили однокашники: присвятити вірша. Хай недолугого, неоковирного, простого й примітивного. Знав — дівчатам це чомусь подобається.

Аби не морочитися, запросив на пиво старшого приятеля, інженера Олесь Косацького, котрий ще тоді хвалився: його поезії читав сам Франко й навіть рекомендував кілька з них до публікації. Косацький погодився

написати простенького любовного віршика, якого Ладний прочитає в потрібний момент Оксані як свого. Ще сказав дивне: «Та ти, друже, в нас просто Сірано^{6!}» Тоді Захар не потрудився дізнатися, що малося на увазі. Відмахнувся: «Та називай, як хочеш, тільки напиши гарно», — й замовив обом ще пива.

Вийшло трохи не так, як планував, але пішло на краще. «Свою» поезію Ладний вчив напам'ять цілу ніч, ввечеряючись на ліжку, повторив перед побаченням, приніс Оксані квіти, а коли вона торкнулася губами його щоки на знак вдячності — забув усе й відразу. Коли наважився — переплутав усі слова, починав кілька разів із початку, чим неабияк розвеселив дівчину: «Оце так поет! Власного вірша не згадає!» Плюнув, признався. Це потішило Оксану ще більше, й вона знову згадала про Сірано, спонукавши Захара тим самим нарешті прочитати комедію Ростана. Потім вона вперше дозволила поцілувати себе в губи, невміло, але міцно, а трохи згодом попросила якось при нагоді познайомити з автором.

Тепер Захар Ладний збирався вбити Олеся Косацького.

«Переді мною досі стоїть брудне, перекошене лице нашого вістуну Зенека. Не можу згадати його прізвища й до цього часу гнав від себе думку: так, я вбивця, я забрав життя у свого ровесника. Зенек лежав у дні окопу, на спині, його руки судомно пхали назад вивалені з живота кишки. Так, ніби він міг притримати рану за краї, мов розпанахану свитку, а потім встати й піти далі від пекла. Я гукав санітарів, але мене не чули — я сам себе не чув посеред вибухів, довкола здіймалися фонтани землі й будь-якої миті снаряд міг накрити шанець, у якому ми лишилися двоє живих. Потім я хотів витягнути Зенека, перед тим спробував допомогти, засунути тельбухи назад своїми руками. Але вістун раптом зупинив мене, міцно схопив за кисть

правиці, чітко промовив: ні, добий. Коли завагався, Зенек вичавив із себе: Христа ради, болить. Я відступив і стрільнув упритул, навівши цівку на голову — бо завжди цілив туди москалям, так напевне. Тоді я позбавив Зенека болю, який бачив та відчував. Залишив тіло, вибрався з окопу, побіг, а позаду його накрило снарядом, не лишивши від тіла нічого. Почекай я трохи — такою була б і моя доля. Тепер розумію — від болю може позбавити постріл упритул. Жорстоко, та правдиво».

Це Ладний написав, повернувшись за стіл, але не сідаючи — нахилився й водив пером швидко, немов боячись втратити думку. Завершивши абзац, випростався й перевів подих. Так, у нього виходить, він має ще й такий талант.

Заримовані весною рядки Захар наважився показати докторові Франку. Той прийняв поблажливо, похвалив за щирість, завважив — то є головне для всякого, хто хоче писати. Більше нічого не сказав, порадив не зупинятися, а там уже час покаже, чи потрібна стрільцеві поезія. Ладний подякував і вже хотів йти, аби не набридати хворому, коли в двері його кімнатки постукали. Отримавши дозвіл, зайшли троє, Франко попросив його лишитися й представив: «Рекомендую, панове. Той самий Захар Ладний». Почувши у відповідь — та знаємо нашого героя, посміхнувся: «Не все. Тут перед вами народжується ще один стрілецький поет. Війна розбудила музу, хіба ні, Осипе?»

Так Захар познайомився ближче з підхорунжим Назаруком⁷, чії публікації були популярними серед легіонерів, й іншими з Пресової квартири⁸. Згодом газетярі, не лише звідти, почали вчащати до Ладного, а Назарук заявся написати про нього не лише нарис для «Шляхів»⁹, а й зробити героєм художнього твору. Після похорону доктора Франка стрільця якийсь час не займали. Коли січовиків почали тіснити на Лисоні¹⁰ й дістатися на пе-

редову стало неможливим, газетярі знову згадали про Захара: тепер вимагалися бадьорі переможні гасла від героя Бережан. Він знову відчув свою потрібність, хоч розумів — тут, далеко від фронту, коли побратими в оточенні, його слова підтримки до них не дійдуть.

Тим не менше, навіть намагався римувати полум'яні рядки, їх погодився публікувати в «Українському слові»¹¹ тамтешній кореспондент Роман Гірняк. Щоправда, публікація вийшла різкою, бо Ладний у запалі рубонув строфою по австрійській армії, котра кинула січових стрільців на вірну погибель. Поскаржився — на газету наклали штраф, бо діє військова цензура, під час війни взагалі не прийнято лаяти свою владу. На що Захар огризнувся: не моя вона, чим неабияк зацікавив пана Гірняка.

Утім, далі голої цікавості не пішло. Від початку жовтня, коли залишки стрілецького полку вивели на нове місце дислокації, газетярі знову забули про Ладного. Натомість у притулку з'явилися нові мешканці — ті, хто вижив на Лисоні й сприймали поразку як результат неприхованої зради. Слухаючи побратимів, Захар погоджувався й водночас накладав почуте на власні життєві обставини.

Він опинився в притулку для хворих і тих, хто видужує, так само через зраду.

«Тоді вістун Зенек не бачив виходу для себе. Нині я не бачу іншого виходу для себе, окрім як зробити те, що задумав. Це — не сповідь і не визнання провини. Я хочу пояснити тим, хто це читає: був здоровий, при тверезому розумі, і не бажаю Оксані зла. Вона після того не буде зі мною ніколи. Але вона й так не була б зі мною. Зрадниця — не ти, моя кохана Оксано. Мене, нас із тобою, наше майбутнє спочатку зрадив, а потім — розтоптав, знищив підлий Косацький. Я шкодую про той день, коли хотів обдурити тебе й попросив його...»

Рука завмерла.

Ладний дивився на аркуш і не знав, що писати далі. Він узагалі не розумів, для чого взявся за цей лист і кому він буде адресований. Стиснувши дерев'яну ручку з пером у правиці, мов багнет, він знову відступив до вікна. Цього разу не дивився в сутінки, вперся об підвіконня, опустив голову, заплющив очі.

Ні.

Жодних сповідей. Він у такий спосіб намагався не пояснити, а виправдати власний задум.

Чи називається це злочином?

А хто назве злочином його постріл у перекошене бо-лем лице вістуна? Сам він свідомо, відповідаючи за свої дії, уже вбив перед тим дев'ятнадцять людей. Натискав спуск, бо всякий раз хотів влучити, перейнявшись ненавистю до кожної жертви.

— Обставини інакші, скажете ви...

Зрозумів — говорить уголос. Подивився на ручку в кулаку, наче вперше побачив. Стиснув зуби, взяв її двома руками. Лець напружившись, переламав.

Жбурнув уламки під ліжко.

Взяв недописане послання.

Згорнув аркуш навпіл, потім — учетверо.

Зіжмакав, кинув під стіл.

Одягнув шинель, витягнув револьвер з-під подушки. Не перевіряючи барабан, заповхав зброю в кишеню. Мазепинку¹², зняту з гвіздка, одягнув уже на ходу.

Вийшов у імлісті сутінки.

Розділ перший

КЛИМЕНТІЙ КОШОВИЙ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

Магда прокинулася першою.

Полежавши якийсь час на боку — звичне положення уві сні, жінка перевернулася на спину й випростала руки вздовж тіла, зачепивши при цьому Кліма, який сопів поруч, із правого боку. Той не прокинувся, хоч за два роки, що вони разом, Магда встигла переконатися: зазвичай він спить сторожко, хоч, на відміну від неї, засинає швидко. Та бувають моменти, як ось нині. Прийшовши напередодні пізно, Кошовий вклався спати з відчуттям, що ранком не треба підриватися й бігти по справах. Черговий камінь упав із плечей, і Клим заснув міцно.

Перед тим похвалився — нарешті вдалося домогтися переведення ще однієї групи полонених у окремий табір. Аби зрушилося, Кошовий витратив без малого місяць свого життя, занурившись у процес по саму маківку. Й чим далі йшло, тим менше Магда його розуміла.

Розвернувшись боком і впершись на лікоть, вона подивилася на Кліма, котрий лежав спиною. Обережно про-

вела пучками пальців по лобі, забираючи пасмо волосся — він запустив собі кучму, від чого, на її думку, став не таким чепурним, як раніше. Навіть під час першої зустрічі вісім років тому, в кабінеті слідчого Ольшанського, коли він лиш переїхав із Києва до Львова й раптом опинився у тюремній камері, виглядав охайнішим.

Це Магда Богданович відзначила одразу — в чоловіків цінувала бажання та вміння стежити за собою.

На той час їй було двадцять вісім, майже два роки перед тим вона овдовіла, поховавши першого чоловіка, старшого від неї на тридцять років. Густав Богданович очолював львівську кримінальну поліцію, і Магда вважала шлюб ідеальним для себе. За впливового поліцейського вийшла з розрахунку, хоч старанно приховувала це від чоловіка. Проте, обіймаючи його та лягаючи з ним до ліжка, вона не силувала себе. Інакше б шукала іншого, більш підходящого. Їхній шлюб сам Богданович сприймав як певну партнерську угоду, про що якось сказав відверто й лише один раз:

— Навряд чи я — любов усього твого життя й мрія дівочих снів, Магдо. З першою дружиною я побрався, коли їй було стільки, скільки тобі зараз. Але тоді я був молодший і, можеш повірити, гарніший. Можливо, ти від чогось тікаєш, ховаючись за нашим шлюбом. Не знаю і не хочу знати. Прохання одне: поважай мої почуття, мій статус і не став мене, старого чоловіка молодої жінки, в дурне становище.

Магда й не збиралася цього робити, проте до прохання поставилася серйозно. Тож за два роки, що вони були разом, жодного разу не дала чоловікові приводів думати про себе погано. Навпаки, через набуту в попередньому житті звичку уважно слухати й давати слушні поради, стала посвяченою не лише у справи Богдановича, а й загалом — у життя й окремі тонкощі й нюанси

ЗМІСТ

Львів, жовтень 1916 року, «Приют для хворих і виздоровців УСС», вулиця Петра Скарги	4
<i>Розділ перший.</i> Климентій Кошовий, громадський діяч	11
<i>Розділ другий.</i> Врятувати героя війни	26
<i>Розділ третій.</i> Диво в кабінеті комісара поліції	43
<i>Розділ четвертий.</i> Інший спосіб вийти з тюрми	54
<i>Розділ п'ятий.</i> Втікач і заручник	67
<i>Розділ шостий.</i> Отак і лишайся живим...	84
<i>Розділ сьомий.</i> Страва правовірних євреїв	98
<i>Розділ восьмий.</i> Голова обертом	112
<i>Розділ дев'ятий.</i> Король помер	127
<i>Розділ десятий.</i> Чому не буває колишніх поліцейських	141
<i>Розділ одинадцятий.</i> Блискавки	149
<i>Розділ дванадцятий.</i> Старшина Арсенич	167

<i>Розділ тринадцятий. Між молотом і ковадлом</i>	178
<i>Розділ чотирнадцятий. Російська школа влучної стрільби</i>	192
<i>Розділ п'ятнадцятий. Маленька війна на околиці Львова</i>	208
<i>Розділ шістнадцятий. Неспокій на лаврах</i>	217
<i>Розділ сімнадцятий. Два втрачених кохання</i>	234
<i>Розділ вісімнадцятий. Гарне чернівецьке товариство</i>	246
<i>Розділ дев'ятнадцятий. Баламут</i>	259
<i>Львів, листопад 1916 року, вулиця Личаківська</i>	269
<i>Коментарі</i>	276
<i>Література</i>	281